

Vlachová, Bohumila

[Kuchár, Ivan. Problém pravděpodobnosti a determinismus]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická.
1969, vol. 18, iss. B16, pp. 108-110

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/106733>

Access Date: 29. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

zavedením hermeneutické dimenze, pro niž sice každé poznání má anticipační ráz a je zabarveno subjektem, v ní však přece jen lze překročit úroveň subjektivního „mínění“. Za druhé se pak moderní kritika liší od hegelovské překonáním „naivity reflexe“, tj. názoru, který reflexí jako jakési „bytí-ducha-u-sebe-sama“ chápal jako nejvyšší způsob existence ducha a jako jeho svobodu. Moderní kritika (zejména zásluhou fenomenologického hnutí) naproti tomu ruší ústřední postavení reflexe a popírá její svobodu poukazem na to, že zejména *Verstehen* je vždy určeno dějností naší existence. Třetí moment specifičnosti moderní kritiky subjektivity pak konečně spočívá v odstranění „naivity pojmu“: pojmy nelze libovolně konstruovat, jsou vázány na řeč, jež je jistým způsobem výkladu světa, ba výkladem, který předchází veškerou činnost reflexe. Přitom řeč není jen „řečí mluvčících“, ale také řečí rozhovoru, který s námi vedou věci. — Z hlediska těchto tendencí soudobé filosofie se pak Gadamerovi nejménějším „partnery dialogu se současností“, tj. aktuálními a moderními podněty z celku filosofické tradice, zdají být především *Řekové*, kteří udrželi pojem a slovo v živé komunikaci, podali příklad, že lze učinit předmětem myšlení jevy jako sebevědomí a tím také celou oblast eticko-politického bytí a nepropadnout přitom modernímu subjektivismu atd., dále *Kant*, zejména svým „pochopením, že poznání je něco jiného než myšlení sebe sama, a konečně *Hegel* se svým pojmem ducha, který transcenduje subjektivitu Ego. Gadamer ovšem připomíná, že *daes* má tento pojem své pravé pendant v jevu řeči, který se stále více tlačí do centra filosofování a který proti pojmu ducha, jež Hegel čerpal z křesťanské tradice, má přednost v tom, že je přiměřený naší konečnosti: je nekonečný jako duch, a přece konečný jako každé dění.

Jestliže tím Gadamerova studie nesporně postihuje některé obecnější trendy soudobé filosofické práce (a také i to, „co je moderní“ v dnešní filosofii), tedy zejména snahy překonat subjektivismus, aniž by to znamenalo návrat k objektivismu, zůstává nicméně především vyjádřením vlastního filosofického přesvědčení autora: onoho Gadamerova pokračování v cestě Heideggerově, jež znamená jakési její „dovedení do konce“. Odklon od subjektivity tu znamená zároveň „konec metafyziky“, pro něž bytí jako takové nelze filosoficky exponovat. Proto už tu nemůže jít ani o učení o bytí, ani o učení o vědomí, vědění či poznání, nýbrž se tu tematizuje něco, co je médium jejich spojení, co není subjektivní, ale přece není metafyzickou subjektu cizí substancí nebo entitou: jazyk, jež tu vystupuje jako realita jediné existující. Nelze nevidět, že toto přesvědčení, vyrůstající z tradice fenomenologie i směru duchovněného a propracované zejména v interpretačním úsilí historicko-filosofickém, avšak i zajímavě konvergující s analytickým proudem soudobé filosofie, představuje svérázný pokus o nalezení místa a smyslu filosofie v dnešní duchovní kultuře. Avšak pokus do značné míry akademický, a to v obojím smyslu tohoto slova.

Jiří Čel

Ivan Kuchár: Problém pravděpodobnosti a determinismu; Academia, Praha 1967, 176 stran.

V době, kdy se teoretické úsilí materialisticky orientovaných vědců a filosofů zaměřuje k vypracování nové koncepce determinismu, která by konečně pozitivně ukončila krizi mechanistického determinismu, je třeba uvítat každý příspěvek týkající se této problematiky. Zvláště jde-li o práci seriózní, jakou je recenzovaná kniha I. Kuchára. Kuchároví jde v monografii především o obecné otázky teorie pravděpodobnosti a pojetí pravděpodobnostních (statistických) zákonů. Uvádí se si však, že řešení těchto otázek nelze oddělit od názorů na determinismus. Proto výklad různých pojetí pravděpodobnosti důsledně spojuje s analýzou jejich vztahů k určitým deterministickým názorům a k celkovým filosofickým koncepcím. Staví vedle sebe především řešení problému pravděpodobnosti a determinismu z pozic mechanisticko-materialistické filosofie včetně jejich tendencí v dnešní vědě a filosofii (I. a II. kapitola) a z hlediska filosofie novopozitivismu (III. kapitola). V poslední kapitole I. Kuchár shrnuje výsledky kritického rozboru problematiky a předkládá své pojetí pravděpodobnosti, které se opírá o koncepci tzv. pravděpodobnostního determinismu.

První kapitolu, která nese název „Mechanistický determinismus a pravděpodobnost“, považují za zvlášť informativní a zdařilou. Autor v ní naznačuje historický vývoj chápání pojmu pravděpodobnost — původně označuje správný sázkový poměr ve hře, později vystupuje jako psychologicko-logický pojem, vyjadřující nejistotu induktivního myšlení a v polovině 19. století vzniká četnostní pojetí pravděpodobnosti. Ukazuje, jak z principů mechanického determinismu, který ztotožňuje determinismus s příčinností, tuto s nutností a pojem nahodilosti a možnosti vztahuje pouze k oblasti gnoseologické, vyplývá subjektivní nebo subjektivně logické pojetí pravděpodobnosti. Pojem pravděpodobnosti se pak týká jen usuzování o jevech a ne jevů samých, ukazuje míru neznalosti (nebo znalosti) poznávané skutečnosti. Spory o interpretaci

statistických zákonů ve fyzice, které se na proslulém solvayském kongresu fyziků v roce 1927 vyhrotily k vášnivým polemikám mezi zastánci determinismu a indeterminismu, se obecně uznávají za první projev mechanického determinismu. Co se týče otázky pravděpodobnosti, obě sporné strany (deterministé vycházejí z materialismu a indeterministé z víceméně pozitivistickými názory) se nakonec sešly v subjektivním chápání pravděpodobnosti, neboť nebyly s to oddělit myšlenku determinovanosti od její mechanistické interpretace a předpokládat jinou alternativu než mechanistický determinismus nebo indeterminismus. V tomto bodu je naše teoretické myšlení dále, avšak jak dokládá současná filosofická produkce, mnohé z otázek, které dostaly svou strohou formulaci v onech památných sporech, zůstávají po letech stále nedostatečně zodpovězeny a znepokojující.

V krátké druhé kapitole, nazvané „Kauzální pojetí pravděpodobnosti“, autor upozorňuje na první pokusy překonat výklad pravděpodobnosti a pravděpodobnostních zákonů z hlediska mechanistického materialismu. Seznamuje čtenáře především s prací polského fyzika M. Smoluchovského, kterého neuspokojovalo subjektivní vysvětlení pravděpodobnosti na začátku našeho století běžné, a snažil se o tzv. kauzální pojetí pravděpodobnosti, které by se opíralo o objektivní interpretaci nahodilosti. Podporu pro svou koncepci našel M. Smoluchovský v idejích H. Poincarého, zejména v jeho pojetí náhody jako velkého účinku malé příčiny. Kauzální teorie pravděpodobnosti nevyřešila problém objektivnosti náhody, pouze jej obešla novými definicemi termínu náhoda a nutnost, odvoditelnými z představy striktního příčinného determinismu. I. Kuchár však oceňuje její programový význam, jímž byl požadavek materialistického řešení problému náhody a pravděpodobnosti.

Na prvních stránkách rozsáhlejší kapitoly „Logický pozitivismus a pravděpodobnost“ I. Kuchár připomíná výchozí principy logického pozitivismu a stručně informuje o vývoji pozitivistických názorů v průběhu několika desetiletí. Dále se už zaměřuje jen k otázkám, které souvisejí s tématem práce, a detailněji rozebírá přístup pozitivistů a pozitivismem ovlivněných přírodovědců k problému determinismu, kauzality a pravděpodobnosti. Pozitivisté v prvním období své činnosti výslovně odmítali uznat objektivní determinovanost. Otázku determinismu vztahovali jen ke struktuře teorii, které jsou deterministické, umožňují-li přesně (jednoznačně) předvídat individuální vědy a indeterministické, není-li možné budoucnost předvídat přesně a úplně. Subjektivně idealistický základ indeterminismu pozitivistů však nyní ustupuje do pozadí před zdůrazňováním indeterminismu ve smyslu odmítání všeobecné platnosti mechanistického determinismu. Co se týká pozitivistické teorie kauzality s jejím způsobem přičinného vztahu na vztah pouhé časové následnosti a opakovanosti, byla a je předmětem kritiky i ze strany západní filosofie. I. Kuchár správně podtrhuje, že pozitivisté neustále ztotožňují dva různé problémy — objektivní existence kauzálního vztahu a možnosti jeho poznání. Největší část kapitoly je věnována výkladu problematiky pravděpodobnosti, jak je zpracována pozitivistickými autory. Koncepce, o nichž pojednává, rozděluje do tří skupin. R. v. Misesova četnostní teorii pravděpodobnosti, vztahující pojem pravděpodobnosti pouze k hromadným jevům a ztotožňující pravděpodobnost s limitní hodnotou relativní četnosti spolu s koncepcí H. Reichenbacha, který Misesovy zásady dále rozvíjel, řadí autor k empirickému pojetí pravděpodobnosti. Pojem pravděpodobnosti se týká dat, pozorování, má tedy empirický význam. Jak I. Kuchár poznamenává, ve třicátých letech se k tomuto pojetí klonila většina pozitivistů. Subjektivně logické a subjektivně psychologické pojetí pravděpodobnosti reprezentují v knize koncepce J. M. Keynesa a H. Jeffreysa vycházející z toho, že pravděpodobnost je pojem, který se vztahuje pouze k oblasti našeho usuzování a označuje míru racionální víry v nastoupení určité události. Psychologizující tendence ve výkladu pravděpodobnosti je ještě zesílena v koncepcích B. de Finettiho a L. S. Savageho, kteří vztahují pravděpodobnost k chování a jednání člověka, a tvrdí, že pravděpodobnost měří důvěru individua v pravdivost určité propozice. Z koncepcí tzv. dvojí pravděpodobnosti, které byly výsledkem úsilí překonat jednostrannost empirického, logického a psychologického pojetí, vybírá autor Russellovu a zejména Carnapovu. B. Russell rozlišuje pravděpodobnost a věrohodnost. První dává do souvislosti s četností, pro druhou přijímá v podstatě názor Keynesův. Věrohodnost se vztahuje k poznání, vyjadřuje jeho nejistotu a je subjektivní v tom smyslu, že může být u různých lidí různá. R. Carnap vychází z toho, že jsou dva pojmy objektivní pravděpodobnosti — jednak logická a jednak empirická, statistická. Statistická pravděpodobnost se může stanovit jen pozorováním a má blízký vztah k relativní četnosti, pravděpodobnost logická je pojmem induktivní logiky a slouží k vyjádření vztahu hypotézy a evidence. Objektivnost logické pravděpodobnosti Carnap spatřuje v nezávislosti její hodnoty na individuální vůli, emocích apod. Otázka objektivního chápání empirické pravděpodobnosti zůstává u Carnapa v podstatě nevyjasněna. Pro pozitivisty, do-dává k tomu I. Kuchár, nepřichází v úvahu pravděpodobnost ve smyslu objektivně reálném.

V závěrečné kapitole autor předkládá svůj příspěvek k řešení problematiky determinismu a pravděpodobnosti. Vycházeje z uznání objektivní existence nahodilosti a z kritiky všeobecné platnosti mechanistického determinismu, dospívá k pravděpodobnostní koncepci determinismu. Ta záleží v tom, že vztah mezi stavy systémů nepovažujeme za jednoznačně určený, ale za pravděpodobnostní. Jednoznačný vztah determinace (a úplné přičinné určenosti) pak vystupuje jako zvláštní případ určenosti, kdy pravděpodobnost je rovna 0 nebo 1. Pojem pravděpodobnost si zde ovšem vynucuje objektivní interpretaci. Autor ji spatřuje ve sblížení s kategorií možnosti a pravděpodobnost považuje za míru realizace možnosti vzhledem k dané skutečnosti. Snaží se vymežit vztah mezi touto objektivní pravděpodobností a relativní četností. Přirovnává jej ke vztahu mezi skutečnou a naměřenou hodnotou fyzikální veličiny. Dále se vrací ke koncepcím pravděpodobnosti, o nichž pojednal v předchozích kapitolách, a snad až s přílišnou shovívavostí posuzuje jejich oprávněnost a vědeckou hodnotu. Myslím, že na tomto místě chybí větší zdůraznění nutnosti nespřesňovat různé významy pojmu pravděpodobnost a důsledně rozlišovat zejména mezi pravděpodobností v rovině ontologické a v rovině gnoseologické. V této kapitole se autor též soustavněji vyjádřil k otázce statistických zákonů ve vědě. Kritizuje mechanistické řešení vztahu dynamických a statistických zákonů, z něhož se vyvozovala mj. vědecká méněhodnotnost statických zákonů, ale ve své kladné snaze vyrovnat se se zkreseným pojetím dynamických a statistických zákonů se nevyhnul zjednodušování, které vytýká mechanickým materialistům. Rozhodně neplatí obecně, že by pravděpodobnostní zákony byly „dalším stupněm v poznání objektivní reality“, ani nelze souhlasit s tím, že by v budoucnu snad pravděpodobnostní forma vyjádření zákonitosti měla nahradit dynamický zákon formulovaný tak, aby umožňoval v daných podmínkách jednoznačné předvídaní určitého jevu. Je třeba myslím rozlišovat mezi statistickými zákony, jejichž pravděpodobnostní formulace je dána nedostatečným poznáním (zde věda bude vždy směřovat k vyjádření jednoznačnému), mezi záměrnou aplikací zákona na jeho projev v přirozených podmínkách — tady lze statistické vyjádření hodnotit v duchu I. Kucháry jako hlubší pohled na vztahy objektivní reality —, a mezi zákony, které prostě nelze vyjádřit jinak než statisticky. Týkají se zpravidla jevů hromadného charakteru a pojem pravděpodobnost se vztahuje k rovině ontologické.

Řešení problematiky determinismu a pravděpodobnosti, které předkládá I. Kuchár ve své monografii a zejména v této poslední kapitole, není jediné, s nímž se můžeme v pracích autorů vycházejících z marxistických pozic setkat. I. Kuchár také příležitostně tyto různé názory marxistů uvádí, polemizuje s nimi, ukazuje jejich poplatnost mechanistickým tendencím, aniž by šetřil kritickým pohledem na své vlastní názory — a to je velmi sympatické. Proto si myslím, že název čtvrté kapitoly „Marxistický determinismus a pravděpodobnost“, kde se obrátí zejména svou objektivní koncepcí pravděpodobnosti a pravděpodobnostním determinismem, není právě vstřícný. Ostatně, velká nejednotnost v materialistických řešeních této složité problematiky ukazuje mimo jiné na nízký stupeň její teoretické zvládnutosti, a proto nelze než ještě jednou vyslovit uznání I. Kuchárovi za podnětnou a záslušnou práci.

Bohumila Vlachová

Christian Thiel: *Sense and Reference in Frege's Logic*. D. Reidel PC, 1968, translation from the German („Sinn und Bedeutung in der Logik G. Freges“, Meisenheim am Glan 1965); IX + 172 pp. English Summary.

This is a very interesting and original analysis of Fregean semantics. The book is divided into two parts: the first of them contains (Chapter I—IV) an analysis of the first stage of Frege's doctrine — up to the paper “Über Sinn und Bedeutung” — and pays attention mainly to the problems of the relations between number and concept, of the hierarchization of functions and of the very nature of “Wertverlauf”. The second part (Chapter V—VIII) analyzes the Fregean distinction *sense vs. reference* as it appears in the famous article “Über Sinn u. Bedeutung”, deals with some critical attitudes towards the Fregean semantics as expressed by Russell and more recently by the German philosopher Bierich and tries to solve the problems a) how to interpret the Fregean conception of synonymy (Chapter VII — “Synonymy and sentential context”) and b) how to conceive the relation between ontology and semantics in the Fregean system (Chapter VIII — “The contamination of ontics and semantics”). Just the two last chapters are the most interesting and original ones. The author shows (Ch. VII) that the “contextualist” interpretation of Frege is not adequate and that it does not respect e.g. the difference between the natural and the artificial languages. The author's arguments are confronted with the more recent attempts to solve the problem of adequate explication of “sense” and “synonymy” (Carnap). Very convincing is also the author's point of view (Ch. VIII)